

Шипунов Г.В.

«Ліво-праве» партійне розмежування: принципи концептуалізації в сучасній політичній науці

У статті на основі дедуктивного (априорного) підходу встановлено, що основоположною ідейною опозицією, яка визначає суть «ліво-правого» розмежування, є протиставлення принципів рівності та соціальної ієрархії (нерівності). З'ясовано, що це розмежування має динамічний, мінливий характер. Визначено індикатори, використання яких дозволить ідентифікувати належність певної політичної сили до «лівих» (або «нових лівих»), «правих» (або «нових правих») чи центристських («лівоцентристських»/«правоцентристських») партій.

Ключові слова: «ліво-правий» політичний спектр, політична ідеологія, «ліва» партія, «права» партія, центристська партія.

В статье на основе дедуктивного (априорного) подхода установлено, что основополагающей идейной оппозицией, которая определяет суть «лево-правого» разграничения, является противопоставление принципов равенства и социальной иерархии (неравенства). Обоснован тезис, что это разграничение имеет динамический, изменчивый характер. Определены инди-

каторы, использование которых даст возможность идентифицировать принадлежность определенной политической силы к «левым» (или «новым левым»), «правым» (или «новым правым»), центристским («левоцентристским»/«правоцентристским») партиям.

Ключевые слова: «лево-правый» политический спектр, политическая идеология, «левая» партия, «правая» партия, центристская партия.

The article based on deductive (a priori) approach established that the fundamental ideological opposition, which defines the essence of "Left-Right" distinction, is opposing the principles of equality and social hierarchy (inequality). It is found that this distinction has a dynamic and changing nature. The study defined indicators, the use of which will identify belonging of certain political forces to "Left" (or "New Left"), "Right" (or "New Right") or Centrist ("Center-Left"/"Center-Right") parties.

Key words: "Left-Right" political spectrum, political ideology, "Left-wing" party, "Right-wing" party, Centrist party.

УДК 329.055

Шипунов Г.В.,
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії
та історії політичної науки
Львівського національного університету
імені Івана Франка

Виникнувши значною мірою випадково наприкінці XVIII століття у Франції, концепція «ліво-правого» ідеологічно-партійного розмежування сьогодні стала одним із найпоширеніших та найуніверсальніших методів структурування політичного поля, який активно використовують як у політологічних дослідженнях, так і у публіцистичному дискурсі. Відзначаючи важливу роль, яку відіграє ця концепція у сучасній політичній науці, можна також виділити дві основні функції, які вона виконує у реальному суспільно-політичному житті. На колективному рівні вона сприяє соціальній орієнтації та полегшує політичну комунікацію, тобто функціонує як символічна система координат, що дає змогу партіям здійснити своє позиціонування та вирізнити себе з-поміж інших політичних сил, пов'язавши у такий спосіб власну політичну позицію з місцем у вказаній системі. На індивідуальному – допомагає людям зробити на цій основі зважену політичну оцінку та вибір [19, с. 3].

Входження та остаточне закріплення у політологічному дискурсі «ліво-правої» семантики, яка, однак, характеризується несталістю основних понять (вони постійно змінюються, набуваючи нових ознак та змісту, залежно від того чи іншого суспільно-політичного контексту або навіть політичних традицій, які панують у певному регіоні [15, с. 297–298]), дали поштовх тривалій науковій дискусії відносно специфіки концептуалізації зазначеного розмежування та його пізнавального потенціалу [6; 12, с. 74]. Тут треба наголосити, що західна політична наука представлена цілим комплексом

ґрунтовних досліджень специфіки «ліво-правого» розмежування. Про це свідчать праці, зокрема, Н. Боббіо, Д. Яна, Д. Хюбера, Р. Інглхарта, Г. Клінгманна, Г. Кітшельта, М. Макдональда, К. де Врайс. Натомість можемо констатувати, що визначена проблема є мало дослідженою у рамках української політології. Окремі її аспекти аналізують у своїх працях Ю. Шведа, А. Романюк, А. Колодій, М. Кармазіна, А. Глівинський, М. Примуш.

Актуальність цієї проблеми та її недостатня розробленість у рамках вітчизняної політичної науки зумовлює мету нашого дослідження – методологічне уточнення сутнісних характеристик понять «ліве», «праве» і «центр», а також визначення на цій основі критеріїв їхнього розмежування, що, своєю чергою, дасть змогу чітко ідентифікувати «ліві», «праві» та центристські партії.

Сьогодні у політичній науці існує два основні підходи щодо визначення тих проблем і цінностей, які формують змістове наповнення «лівого» та «правого» виміру політичного поля: дедуктивний (априорний) та індуктивний (апостеріорний).

Суть першого полягає у виведенні сутнісних характеристик лівиці та правиці з політичної теорії, тобто з робіт класиків філософсько-політичної думки та визначальних досліджень представників політичної науки. Прихильники другого формулюють критерії «лівих» і «правих» на основі емпіричних спостережень: здійснюються попередні вимірювання партійних та суспільних позицій за цілою низкою проблем, що використовуються в якості індикаторів для створення певних конструк-

цій, які потім інтерпретує дослідник. Відтак сутнісні означення лівиці та правиці тут є результатом такої аналітичної інтерпретації. Іншими словами, в основі цього підходу лежить емпіричне визначення тих проблемних питань, які є спільними для певних партій, що, як наслідок, дає змогу об'єднати їх у єдину «ліву» чи «праву» партійну сім'ю [17, с. 186–187].

Визначаючи індикатори «лівих», «правих» і центристських партій, ми будемо виходити з позицій дедуктивного підходу: звернемося до теорії та класиків політичної науки. Так, у 1957 році Е. Даунс одним із перших застосував просторову аналогію для «ліво-правого» позиціонування партій та ідеологій (у вигляді лінійної шкали). За його словами, основне питання, що дає змогу здійснити таке розрізнення, – ступінь державного втручання в економіку: ліве закінчення шкали представляє тотальний державний контроль, а праве – повністю вільний ринок [8, с.141–142].

Інші представники американської політичної науки С. Ліпсет, П. Лазарсфельд, А. Бартон та Х. Лінц, досліджуючи особливості електоральної поведінки виборців, виходили із таких критеріїв розмежування: «лівими» є ті, хто відстоює соціальні зміни у напрямі більшої рівності – політичної, економічної та соціальної; «правими» – ті, хто підтримує традиційний, більшою чи меншою мірою ієрархічний порядок, а також чинять спротив тим змінам, що ведуть до більшої рівності [19, с. 97].

Перехід передових індустріальних держав на постіндустріальну стадію розвитку, який, зокрема, позначився зміною ціннісних пріоритетів цих суспільств (на перший план вийшли нові, постматеріальні проблеми, пов'язані з якістю життя та самовираженням особи [2]), поставив питання щодо адекватності «ліво-правої» дихотомії за нових суспільно-політичних умов. У цьому контексті Р. Інглхарт та Г. Клінгманн, наголошуючи, з одного боку, що ключові проблеми, які у своїй сукупності визначають «ліво-правий» вимір, зазнають постійних змін, з іншого, «ідентифікували постійну та всеосяжну тему», що дає змогу розрізнити «лівих» і «правих». За їхніми словами, попри те, що значущість економічної рівності дещо зменшилась, «ліві» залишились типовими захисниками змін, які спрямовані на досягнення більшої рівності, особливо наполягаючи на рівноправній участі усіх у політичному та соціальному житті, тоді як визначальною рисою «правих» є наголос на ієрархічному порядку. Відтак невід'ємною дилемою політики є опозиція між рівністю та традиційним (ієрархічним) порядком [13, с. 258–259].

Саме питання рівності, за твердженням італійського мислителя Н. Боббіо, є постійною кінцевою цінністю, яка й визначає «ліво-праве» розмежування [7, с. 58-59]. Називаючи «лівих» егалітаристами, а «правих» антиегалітаристами, він під-

креслює, що перші, хоч і не відкидають факту, що люди є настільки ж рівними, наскільки і нерівними, надають більшого значення тому, що робить їх рівними, ніж нерівними. Тоді як другі, виходячи з того ж положення, за тих же обставин надають більшого значення тому, що робить людей нерівними, ніж рівними. Контраст між варіантами кінцевого вибору, на його думку, найкраще маркує «лівих» та «правих».

На практиці це розмежування перетворюється на відмінність в оцінці того, що є релевантним для виправдання або заперечення дискримінації, тобто йдеться про визначення критерію (критеріїв) дискримінації. Це залежить від ставлення до ступеня важливості певних форм відмінностей, які одні (антиегалітаристи) вважають достатньою підставою для неоднакового ставлення, а інші (егалітаристи) – ні: егалітаристи прагнуть нівелювати відмінності (зменшити кількість підстав для дискримінації), тоді як антиегалітаристи схильні перебільшувати їхнє значення (збільшувати кількість підстав для дискримінації) [7, с. 66–70].

Концептуальний підхід Н. Боббіо здобув широку популярність у сучасній політичній науці. Попри наявність певних скептичних поглядів щодо його емпіричної адекватності в контексті визначення сутнісних відмінностей між «лівими» та «правими», він ліг в основу багатьох подальших досліджень цієї опозиції [9, с. 6–9]. Зокрема, німецький дослідник Д. Ян, спираючись на нього, розробив оригінальну концепцію «ліво-правого» розмежування.

На нашу думку, тут треба звернути увагу передусім на такі її методологічні принципи: по-перше, для розв'язання внутрішньо суперечливої проблеми стабільності та змінюваності сутнісних означень лівиці та правиці необхідно виокремити стрижневі й пов'язані з ними додаткові характеристики «лівих» і «правих». Адже стрижневі компоненти є стабільними і валідними у будь-якому часі та контексті, що дає змогу завжди чітко здійснювати це розрізнення. Додаткові ж змінюються з плином часу та у певних контекстах, що дає змогу зафіксувати особливості «ліво-правого» поділу у різні часові періоди та його національну специфіку (залежність від історико-політичного контексту країни чи регіону).

По-друге, встановлюючи стрижневі та додаткові характеристики, треба чітко визначити ступінь їхньої «лівизни» і «правизни», тобто здійснити ранжування від найсильніших (тих, які найбільшою мірою зумовлюють приналежність до «лівих» чи «правих») до найслабших. Інакше партію, яка формулює декілька поміркованих «лівих» тверджень та одну сильну «праву» заяву, можуть класифікувати як «ліву» за вагомих підстав припускати зворотне [15, с. 298–299; 14, с. 749–750].

По-третє, «праві» не є однорідною силою та відрізняються у своєму ставленні до нерівності.

Погоджуючись з Н. Боббіо, що основна лінія розмежування між «лівими» і «правими» пролягає у їхніх відмінних онтологічних позиціях в оцінці ідеалу рівності, Д. Ян, водночас, наполягає на необхідності диференціації «правих»: одна частина «правих» вважає соціальну нерівність штучною, а інша – природною.

Таке розмежування, з одного боку, між «лівими» і «правими», а з іншого – між самими «правими» знаходить своє відображення у трьох великих класичних ідеологіях: соціалізмі, лібералізмі та консерватизмі. Тоді як «ліві» (соціалісти) концентруються на питаннях рівності, «праві» (ліберали і консерватори) у різний спосіб обґрунтовують об'єктивність існування нерівності: консерватизм розглядає її як таку, що дана самою природою, а лібералізм виходить з того, що місце людини в суспільстві визначається виключно її власною діяльністю [14, с. 751].

Цей підхід, що робить можливим уточнення ознак «ліво-правого» поділу, має переваги як у теоретичному, так і у емпіричному вимірі. Адже він дає змогу адекватно осягнути його мінливість, зокрема включити до концептуального означення «лівих» і «правих» нові питання постматеріального характеру. Тут ми виходимо з методологічної позиції про співіснування традиційних і нових визначень лівиці та правиці, які не витісняють одне одного з політичного дискурсу, а лише стають більш чи менш значущими в контексті певної соціально-політичної та економічної ситуації [11, с. 228]. Це створює підстави для переосмислення традиційного погляду на «ліво-праве» розмежування політичного простору у форматі одновимірної лінійної поділу. Йдеться про необхідність врахування матеріальних та постматеріальних питань у визначенні сутнісних ознак «лівих» та «правих», що перетворює його на двовимірний, у рамках якого і відбувається «ліво-праве» позиціонування політичних сил: за одних умов з упором на економічні питання, за інших – на соціокультурні.

Отже, спираючись, передусім, на методологічні підходи Н. Боббіо та Д. Яна, виходячи з визначального значення принципу рівності/нерівності у контексті розмежування «лівих» та «правих» політичних партій, можемо виділити такі їхні індикатори, які розподілимо за двома кластерами.

«Ліві» політичні партії.

Перший кластер індикаторів – «традиційний» (матеріальний). Головна теза: основним джерелом соціально-економічної та суспільно-політичної нерівності в суспільстві є капіталістична система, фундамент якої становлять вільний ринок і приватна власність. Відтак прагнення до подолання нерівності зумовлює необхідність зміни наявної системи відносин та впровадження нової, яка би базувалась на інших засадах.

Сутнісні ознаки нової системи видозмінюються залежно від ступеня «лівизни» вимог, який визна-

чається ідеологічними позиціями політичних партій. Ці ознаки з відповідними вимогами розташуємо у порядку зменшення вказаного ступеня: 1) суспільна власність на засоби виробництва (вимоги тотальної націоналізації та ліквідації приватної власності); 2) всеохопний державний контроль та регулювання соціально-економічної сфери (категоричне заперечення принципів вільного ринку, вимоги встановлення планових засад організації та ведення економіки, дотримання принципу всезагальності у наданні соціальних благ і послуг); 3) змішана власність (можливість ефективного співіснування приватної та державної власності, вибіркова націоналізація); 4) частковий державний контроль та регулювання ринку (соціальна ринкова економіка, вимоги повної реалізації засад держави загального добробуту, дотримання принципу широкої вибіркової у наданні соціальних благ та послуг усім нужденним верствам населення, тобто тим, чий матеріальний стан не дає змоги їх придбати).

Зазначені вимоги, а отже, зміна капіталістичної системи, можуть бути реалізовані засобом революції або реформування. Революційний (радикальний) шлях передбачає використання насильницьких методів політичної боротьби та реалізації доктринальних установок. Це означає, зокрема, заперечення основоположних демократичних принципів політичної конкуренції, а також готовність (доцільність) до порушення індивідуальних, політичних і громадянських прав та свобод задля досягнення ідеологічних цілей. Натомість реформістський (поміркований) шлях визначає повагу до фундаментальних прав та свобод громадян, визнання та використання демократичних механізмів як єдино можливих інструментів політичної боротьби, що окреслює широке поле можливостей для ефективного політичного діалогу з поміркованими ідеологічними опонентами.

Другий кластер – «новий» (постматеріальний). Головна теза: принципи, які визначають сутнісні параметри функціонування сучасного розвинутого індустріального суспільства, детермінують соціальну нерівність, а отже, мають бути відкинуті та замінені на такі, що створять нову соціальну реальність з максимальним нівелюванням нерівності.

Зауважимо, що тут принцип рівності прагне виявити себе не тільки і не стільки у економічному вимірі, а набути якості тотальної емансипації людини, вивільнення її від усіх традиційних форм залежностей і обмежень, які накладає на неї сучасне ринкове суспільство, отримання рівних прав у всіх сферах суспільного буття. Тобто відбувається збільшення простору необхідної емансипації, боротьба за яку сьогодні позбавилась суто економічного (матеріального) та соціально-класового характеру.

Це виявляється у прагненні: 1) максимально розширити простір індивідуальної автономії та рівно-

правності людини (індивідуально-правова емансипація – відстоювання права на вибір індивідуальних стилів життя та боротьба за зменшення критеріїв для дискримінації: статеве, сексуальне, расове та національне вивільнення); 2) забезпечити якомога ширшу та рівноправну участь громадян у політичному процесі (політична емансипація – боротьба за вивільнення індивіда з-під контролю, ієрархізованих, бюрократизованих та олігархізованих політико-владних структур держави загального добробуту; протиставлення елітарній партисипаторної моделі демократії; як наслідок, заперечення принципу «сильної держави» і вимоги організації державно-політичного життя на засадах автономності, солідарності та децентралізованих мереж); 3) нівелювати неприємні модернізаційні ризики і небезпечні ситуації сучасності, які несуть у собі загрозу людському життю та оточуючому середовищу (екологічна емансипація – вимоги налагодження рівноправних відносин між людиною та природою, вивільнення індивіда від небезпек, які утворюють для нього безвідповідальне (споживацьке) ставлення до оточуючого середовища та милітаризація); 4) гарантувати безперешкодний доступ усіх громадян до інтелектуальних ресурсів (інтелектуальна емансипація – вимоги скасування усіх обмежень на шляху отримання людиною необхідної для неї інформації та знань).

Також треба звернути увагу на додаткові індикатори, які безпосередньо зумовлені основними, такі як 1) критика ідеологічного союзу між капіталом та робітниками, який був укладений у розвинутих індустріальних суспільствах, унаслідок чого останні перетворились на опору буржуазного способу життя та стали «сублімованими рабами розвинутої індустріальної цивілізації» [3, с. 27, 42-43]; 2) критика традиційних «лівих» політичних партій, які, де-факто, перестали бути «лівими» через: а) компроміси з ідеологічними опонентами, спільну участь у владі та інтеграцію в політичну систему; б) відступ від доктринальних засад діяльності та, як наслідок, втрату історичної ідеологічної місії; в) надмірну ієрархізацію, бюрократизацію та централізацію партійних структур; 3) критика істеблішменту за узурпацію народного суверенітету та фактичну монополізацію процесу ухвалення політико-державних рішень.

Окремого уточнення потребує питання ставлення до революції та насильства як методів політичної боротьби і реалізації ідеологічних установок. Тут треба абсолютно чітко розуміти, що ідея революції в сучасному розвинутому суспільстві зазнала глибокої делегітимізації, тобто вона не визнається більшістю громадян як ефективний метод здійснення соціально-економічних та суспільно-політичних змін, а використання насильства у якості засобу політичної боротьби розглядається як вияв екстремізму та тероризму [4, с. 33]. На цьому тлі практичне звернення до цих засобів

стало долею маргіналізованих нелегальних або напівлегальних ультралівих політичних угруповань та соціальних рухів. Відтак апеляція до ідеї революції сьогодні для багатьох ультралівих є, скоріше, теоретичною даниною ідеологічної традиції, ніж безпосереднім керівництвом до практичної політичної дії. За таких умов відбувається переосмислення цієї ідеї у дусі концепції «молекулярної агресії в ядро культури» А. Ґрамші [1, с. 65]. Тобто революційна стратегія розглядається вже не в контексті насильницького повалення системи унаслідок протистояння класів, а як копітка боротьба за зміну думок і настроїв у свідомості кожної людини.

«Праві» політичні партії.

Перший кластер індикаторів – «традиційний» (матеріальний).

«Праві» (ліберали). Головна теза: вільний ринок створює простір рівних можливостей та шансів для реалізації індивідами своїх здібностей і талантів. Соціальна нерівність є штучною. Це означає, що місце рівних від природи у своїх правах і свободах людей у суспільній ієрархії визначається винятково результатами їхньої діяльності: більше отримує той, хто більше працює. Можливість реалізації особою свого потенціалу корелюється із захистом індивідуальних свобод, що, насамперед, передбачає звільнення від державного втручання.

Указані положення розкриваються та конкретизуються у таких показниках, як 1) вільна ринкова економіка та приватна власність як основа організації суспільного життя (пріоритет приватної ініціативи; вимоги мінімізації інтервенції держави у соціально-економічну сферу, максимальне обмеження її контролюючих та регулюючих функцій; інтерпретація соціальних функцій держави як порушення свобод громадянина та перекладення відповідальності щодо його власної долі на рівень суспільства); 2) обмеження державою загального добробуту (необхідність дотримання принципу вузької вибірковості у наданні соціальних благ та послуг задля мінімізації державних витрат на це: допомога лише тим категоріям населення, які мають об'єктивні проблеми з можливістю реалізації своїх шансів (наприклад, сироти, неповносправні, неповні родини тощо)); 3) ефективне поєднання засад вільного ринку та держави загального добробуту (обґрунтування можливості втручання держави у економічне життя та розширене трактування її соціальних функцій з метою подолання безробіття та бідності в суспільстві, більш справедливої реалізації принципу «рівності шансів»).

«Праві» (консерватори). Головна теза: соціальна нерівність є природною. Місце індивіда в ієрархічній структурі, яка невід'ємно притаманна органічному суспільству, визначають традиції та природній соціальний порядок.

Тут необхідно зазначити, що в економічному вимірі консерватори, так само як і ліберали, є

послідовними прихильниками вільного ринку та приватної власності. Однак вони розглядають їхню значущість під дещо специфічним ракурсом: як інститути, що визначають суспільну дисципліну, сприяють стабільності у соціумі, а також допомагають збільшити рівень незалежності та самореалізації людини.

Особливими є також погляди щодо ролі держави: у соціально-економічному плані підходи у рамках різних напрямів консерватизму варіюються від категоричних вимог щодо максимального обмеження втручання держави у економічне життя та скорочення соціальних програм до визнання необхідності участі держави у економічних процесах задля забезпечення певного життєвого рівня усіх громадян, поєднання засад поміркованого консерватизму та соціального лібералізму (характерно для християнсько-демократичних партій). Водночас зауважимо, що у суспільно-політичному вимірі консерватори є апологетами сильної державної влади (іноді навіть авторитарної), оскільки саме вона забезпечує організацію та порядок у суспільстві, а також гарантує дотримання правових норм і традиційних цінностей.

Притаманний для консерваторів ідеологічний пріоритет традиції та порядку розкривається і конкретизується у таких показниках, як 1) традиція та мораль як фундаментальна основа суспільства, його ефективного розвитку (вимоги заборони таких індивідуальних стилів життя та типів поведінки, які не вписуються у загальноприйняті традиційні моральні рамки (тобто, оцінюються як аморальні); підтримка та популяризація традиційної сім'ї як основоположної цінності; визнання особливої ролі релігії та релігійних інститутів у суспільному житті); 2) етноцентризм, культивування національного способу життя (народ як вища цінність; проголошення традиційних національних цінностей основою суспільного розвитку; формулювання та підтримка на цій основі національної ідеї; заклики до патріотизму та націоналізму); 3) соціальна гармонія (необхідність забезпечення та підтримки гармонії у соціально неоднорідному суспільстві засобом дотримання природного, тобто наперед визначеного суспільного порядку).

Ступінь радикалізації зазначених вимог є прямо пропорційним ступеню заперечення фундаментальних ліберальних та демократичних принципів організації суспільно-політичного життя, передусім це стосується ставлення до усілякого роду меншин та методів ведення боротьби зі своїми ідеологічними опонентами, що, власне, і визначає приналежність таких партій до категорії крайніх «правих».

Другий кластер – «новий» (постматеріальний). Переходячи до виокремлення другої групи індикаторів, зауважимо, що вони визначатимуть приналежність політичної сили передусім до нових

ультраправих партій, ідейним натхненником яких став метаполітичний інтелектуальний рух «нових правих».

Протиставляючи себе ціннісним основам «нових лівих», «нові праві» привнесли у політичний дискурс постматеріальні питання правого толку. За справедливим зауваженням С. Флангана та Р. Інглхарта, «нові ліві» потіснили з політичного порядку денного економічні питання, але, водночас, вони спровокували виникнення цілого набору «нових правих» питань [10, с. 1308].

Головну тезу в рамках цього блоку можна сформулювати так: формування нової, ліберальної соціокультурної реальності постіндустріального суспільства, що заснована на принципах емансипації та егалітаризму, супроводжується відходом від традиції та моральних цінностей, а також зумовлює занепад природного соціального порядку, в основі якого лежить суспільна нерівність. Усе це веде до руйнування інституту традиційної сім'ї, морально-духовної деградації людини, кризи національно-культурної ідентичності, розмивання державного суверенітету, послаблення національної держави, глибоких політичних та економічних криз. Виходом із такого стану є здійснення політики, спрямованої на відновлення соціокультурного статус-кво, повернення до традиції, моральності та природної соціальної гармонії, що у своїй сукупності втілюється в ідеї побудови культурно та етнічно гомогенної національної держави.

Ця стратегія розкривається та конкретизується у таких положеннях: 1) націоналізм та антиіммігрантська політика (відстоювання принципу привілеїв (на підставі етнічного походження) у питаннях надання громадянства та політичних прав; вимоги встановлення більш жорсткого імміграційного контролю та репатріації безробітних іммігрантів); 2) авторитаризм як інституційне втілення та реалізація ідеї сильної влади та держави. Як підкреслює бельгійський дослідник К. Мюдде, авторитаризм у цьому контексті треба розглядати, зокрема, як віру в жорстко організоване суспільство з сильною владою, що забезпечує законність та порядок [18, с. 22–23] (вимоги гарантування високого ступеню внутрішньої безпеки держави; посилення ролі держави у справах забезпечення законності та порядку; можливість призупинення дії певних прав та свобод з метою захисту держави від підірвної діяльності); 3) національний капіталізм та «велферний шовінізм» (протидія пануванню іноземного фінансового капіталу; протекціонізм, підтримка національного виробника, дрібного та середнього бізнесу шляхом надання податкових привілеїв; гарантування високого рівня життя, доступ до соціальних благ і послуг, працевлаштування лише для громадян, які належать до корінної нації); 4) ізоляціонізм, антиглобалізм чи євроскептицизм (нега-

тивне ставлення до мультикультуралізму; вимоги посилення та збереження національної ідентичності та культури за допомогою ізоляціонізму і зміцнення національної гомогенності).

Серед додаткових індикаторів «нових правих» політичних партій можемо виокремити такі, як 1) критика традиційних «правих» партій за ідеологічне відступництво, перехід на позиції лібералізму, компроміси з ідейними опонентами, унаслідок чого вони стали співучасниками творення нової соціокультурної реальності з її відходом від традиції та моралі; 2) критика істеблшменту (антиістеблшментська позиція) за «антинародну політику» та «корумпованість».

Виступаючи проти правлячої еліти та партій, вони, на відміну від «старих» праворадикальних сил, не ставлять собі за мету повалення політичної системи, функціонуючи у її рамках. Ефективні засоби з ненасильницької зміни сучасного суспільства були запропоновані «новими правими» у контексті переосмислення суті революції. Цікаво, що для цього вони звернулись до своїх ідеологічних опонентів – «лівих». Йдеться про стратегію «правого грамшизму», яку розробив один із інтелектуальних лідерів «нових правих» А. де Бенуа на основі згаданої концепції А. Грамші. Її суть полягає у необхідності подолання «лівого» дискурсу, що домінує в сучасній західній політичній культурі, засобом вироблення конкурентоспроможної за нових соціокультурних обставин «правої» ідеології, втіленням якої у практичне життя мають зайнятись інтелектуали [5, с. 91–92].

Політичні партії «центру».

Виокремлення та аналіз партій «центру», на нашу думку, передбачає необхідність дотримання таких методологічних принципів: по-перше, розуміння «центру» як зони ідейно-політичного зближення, дотику та взаємодії поміркованих «лівих» і «правих» політичних сил. По-друге, концептуалізація «поміркованості» як: а) відходу від ідеологічного фундаменталізму (ідеологічна поміркованість), що виявляється у доктринальному синтезі в тому чи іншому пропорційному співвідношенні низки програмних положень «лівих» та «правих» політичних партій. Яскравим прикладом такої ідеологічної конвергенції можуть бути концепції ліберального соціалізму (провокує рух «лівих» партій вправо, відповідно, до «центру») та соціалістичного лібералізму (зумовлює зміщення «правих» партій вліво, тобто, також до «центру»); б) відмови від насильницьких засобів реалізації програмних цілей та визнання встановлених правил політичної гри (інструментальна поміркованість). Це виявляється у повазі до основоположних ліберально-демократичних принципів загалом і методів ведення політичної боротьби зокрема, готовності до широкого діалогу та досягнення компромісу зі своїми політико-ідеологічними опонентами.

По-третє, концептуалізація ідеологічної поміркованості як частково-синтезованої доктринальної спільності з «лівими» і «правими» розкривається та конкретизується у таких положеннях: 1) необхідність часткового державного контролю та регулювання ринку, змішана власність (можливість ефективного співіснування приватної та державної власності, вибіркова націоналізація, соціальна ринкова економіка, вимоги повної реалізації засад держави загального добробуту, дотримання принципу широкої вибіркової у наданні соціальних благ і послуг) – «лівий центр»; 2) необхідність ефективного поєднання засад вільного ринку та держави загального добробуту (можливість втручання держави у економічне життя та розширене трактування її соціальних функцій з метою подолання безробіття та бідності в суспільстві, більш справедливої реалізації принципу «рівності шансів») – «правий центр» (ліберали); 3) необхідність участі держави у економічних процесах задля забезпечення певного життєвого рівня усіх громадян, поєднання засад поміркованого консерватизму та соціального лібералізму – «правий центр» (християнсько-демократичні партії).

Відзначимо, що основні лінії дотику як між самими центристськими партіями, так і між ними та «лівими» і «правими» партіями пролягають у «традиційному» (матеріальному) вимірі. Тобто ідеологічні спільності тут формуються навколо питань власності, ролі держави у економічному житті, принципів економічного розподілу та надання соціальних благ і послуг. Проблеми ж, які не пов'язані з цієї сферою (наприклад, «традиційна мораль», «свобода», «децентралізація»), меншою мірою стають об'єктом ідеологічних компромісів [16, с. 138].

Це дає підстави стверджувати, що формування партій «центру» («лівоцентристських» та «правоцентристських») є результатом укладення широкого ідейно-політичного компромісу у сучасному ліберальному суспільстві стосовно засадничих основ його розвитку та, як наслідок, зближення виключно між традиційними («старими») «лівими» і «правими» партіями (переважно в аспекті соціально-економічних питань), за що, як уже було зазначено, їх критикують, відповідно, «нові ліві» та «нові праві». Тому ми не можемо говорити про ідеологічну конвергенцію у «новому» (соціокультурному) вимірі, а отже, і про існування певної партії «нового центру», яка б була розташована між «новими лівими» та «новими правими».

Отже, здійснення дослідження дало нам змогу: по-перше, застосовуючи дедуктивний (апріорний) підхід, встановити, що основоположною ідейною опозицією, яка визначає суть «ліво-правого» ідеологічно-партійного розмежування, є протиставлення принципів рівності та соціальної ієрархії (нерівності).

По-друге, з'ясувати, що зазначене розмежування має динамічний, мінливий характер. Тобто, треба враховувати, що змістове наповнення понять «ліве» та «праве» не є сталим, а змінюється залежно від особливостей того чи іншого етапу соціальної еволюції та суспільно-політичної специфіки певного регіону або окремої держави. Це зумовлює необхідність визначення основних і додаткових характеристик лівиці та правиці. Основні є стабільними і валідними у будь-якому часі та контексті, що дає змогу чітко здійснити «ліво-праве» розрізнення, а додаткові зазнають змін залежно від часу та контексту, що, своєю чергою, дозволяє зафіксувати особливості «ліво-правої» дихотомії у різні часові періоди та його національну специфіку.

По-третє, визначити, що на сучасному етапі суспільно-політичної еволюції, в умовах переходу передових індустріальних держав на постіндустріальну стадію розвитку, відбувається зміна традиційного розуміння «ліво-правого» розмежування у форматі одновимірного лінійного поділу. Йдеться про його ускладнення. Відтак ми обґрунтували необхідність врахування під час визначення сутнісних ознак «лівих» і «правих» як «традиційних» (матеріальних), так і нових (постматеріальних) питань. За таких обставин цей поділ набуває двовимірної, ортогональної структури, у межах якої одна вісь відображає традиційне розмежування, засноване на матеріальних (економічних) питаннях, а інша – нове, що базується на постматеріальних (соціокультурних) проблемах.

По-четверте, виходячи зі згаданих методологічних установок, сформулювати каталоги індикаторів, використання яких дозволить ідентифікувати приналежність певної політичної сили до «лівих» (або «нових лівих»), «правих» (або «нових правих») чи центристських («лівоцентристських»/«правоцентристських») партій.

Усе це окреслює перспективні напрями подальших досліджень. Так, актуальним та важливим видається проаналізувати особливості «ліво-правого» ідеологічно-партійного розмежування в умовах перехідних режимів пострадянських країн, у тім числі й України.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Грамши А. Тюремные тетради. В 3 ч. Ч. 1 / А. Грамши // Пер. с ит. – М.: Политиздат, 1991. – 560 с.
2. Инглхарт Р. Постмодерн: меняющиеся ценности и изменяющиеся общества / Р. Инглхарт // Полис. – 1997. – № 4 – С. 6-32.
3. Маркузе Г. Одномерный человек / Г. Маркузе // Пер. с англ. А. Юдина. – М.: REFL-book, 1994. – 368 с.
4. Рясов А. Политическая концепция М. Каддафи в спектре «левых взглядов» / А.Рясов. – М.: Институт востоковедения РАН, 2008. – 330 с.

5. Тэвдой-Бурмули А. Правый радикализм в Европе / А. Тэвдой-Бурмули // Современная Европа. – 2005. – № 4. – С. 86–98.

6. Холодковский К. Противостояние левые-правые: анахронизм или смена координат? / К. Холодковский // Полис. – 2006. – № 6. – С. 81–96.

7. Bobbio N. Left and Right: The Significance of a Political Distinction / N. Bobbio // Translated and Introduced by A. Cameron. – Chicago: The University of Chicago Press, 1997. – 124 p.

8. Downs A. An Economic Theory of Political Action in a Democracy / A. Downs // The Journal of Political Economy. – April 1957. – Vol. 65, Is. 2. – P. 135–150.

9. Ferreira A.R. Left and Right: Critical Junctures / J.C. Rosas, A.R. Ferreira // Left and Right: The Great Dichotomy Revisited // J.C. Rosas, A.R. Ferreira (eds.). – Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2013. – P. 2–20.

10. Flanagan S.C. Value Change in Industrial Societies / S.C. Flanagan, R. Inglehart // The American Political Science Review. – December 1987. – Vol. 81, № 4. – P. 1289–1319.

11. Hakhverdian A. The Dynamics of Voters' Left/Right Identification: The Role of Economic and Cultural Attitudes / C.E. de Vries, A. Hakhverdian, B.Lancee // Political Science Research and Methods. – December 2013. – Vol. 1, Is. 2. – P. 223–238.

12. Huber J. Expert Interpretations of Party Space and Party Locations in 42 Societies / J.Huber, R. Inglehart // Party Politics. – 1995. – Vol.1, № 1. – P. 73–111.

13. Inglehart R. Party Identification, Ideological Preference and the Left-Right Dimension among Western Mass Publics / R. Inglehart, H.D. Klingemann // Party Identification and Beyond: Representations of Voting and Party Competition // I. Budge, I. Crewe, D.J. Farlie (eds.). – Colchester: ECPR Press, 2010. – P. 243–274.

14. Jahn D. Conceptualizing Left and Right in Comparative Politics: Towards a Deductive Approach / D. Jahn // Party Politics. – 2011. – Vol. 17 (6). – P. 745–765.

15. Jahn D. What is Left and Right in Comparative Politics? A Response to Simon Franzmann / D. Jahn // Party Politics. – 2014. – Vol. 20 (2). – P. 297–301.

16. Keman H. The Search for the Centre: Pivot Parties in West European Party Systems / H. Keman // West European Politics. – October 1994. – Vol. 17, № 4. – P. 124–148.

17. Marks G. The Struggle over Dimensionality: A Note on Theory and Empirics / C.E. de Vries, G. Marks // European Union Politics. – 2012. – Vol. 13(2). – P. 185–193.

18. Mudde C. Populist Radical Right Parties in Europe / C. Mudde. – Cambridge: Cambridge University Press, 2007. – 385 p.

19. Weber W. Behind Left and Right. The Meaning of Left-Right Orientation in Europe [Electronic resource] / W. Weber // Mode of access: <http://www.tdx.cat/bitstream/handle/10803/107624/tww.pdf?sequence=1>.